

BOLA PSIXOLOGIYASI VA QOZOQ TILI: TIL O'RGANISH JARAYONINING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Saidova Nargiza Ismatulla Qizi

Psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

Yesirgabova Indira Nurjanovna

Nizomiy nomidagi O'zMPU talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bola psixologiyasi nuqtai nazaridan qozoq tilini o'rganish jarayoni tahlil qilinadi. Til o'rganishning psixologik omillari — motivatsiya, idrok, yoshga xos rivojlanish jarayonlari va kommunikativ muhitning ta'siri yoritiladi..*

Kalit so'zlar: *bola psixologiyasi, qozoq tili, til o'rganish, psixologik omillar, motivatsiya, idrok jarayoni, emotsional xavfsizlik, kommunikativ muhit, rivojlanish xususiyatlari, o'quv muhiti*

Аннотация: *В данной статье рассматривается процесс изучения казахского языка с точки зрения детской психологии. Освещаются психологические факторы усвоения языка — мотивация, восприятие, возрастные особенности развития и влияние коммуникативной среды. Отмечается значимость эмоциональной безопасности, психологической поддержки и создания позитивной учебной атмосферы при изучении казахского языка. Статья предлагает психологические подходы для повышения эффективности процесса изучения языка.*

Ключевые слова: *детская психология, казахский язык, изучение языка, психологические факторы, мотивация, процессы восприятия, эмоциональная безопасность, коммуникативная среда, возрастные особенности, учебная среда.*

Annotation: *This article examines the process of learning the Kazakh language from the perspective of child psychology. It explores psychological factors that influence language acquisition, including motivation, perception, developmental characteristics, and the impact of the communicative environment. The importance of emotional safety, psychological support, and a positive learning atmosphere in mastering the Kazakh language is emphasized. The article proposes psychological approaches to enhance the effectiveness of language learning.*

Keywords: *child psychology, Kazakh language, language learning, psychological factors, motivation, perception processes, emotional safety, communicative environment, developmental features, learning environment*

Kirish. Bugungi globallashuv jarayonida ko'p tillilik tamoyili ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan bo'lib, bolalarda chet tillarini, xususan, qozoq tilini

o'rganishga qiziqish ortib bormoqda. Til o'rganish jarayoni nafaqat lingvistik ko'nikmalarni shakllantirishni, balki bolaning psixologik rivojlanishi, emotsional barqarorligi va motivatsion ehtiyojlarini chuqur anglashni ham talab qiladi. Shu boisdan bola psixologiyasining til o'zlashtirish jarayonidagi o'rni alohida ilmiy ahamiyatga ega.

Bola tilni o'rganayotganda uning yosh xususiyatlari, idrok jarayoni, fikrlash darajasi, kommunikativ tajribasi va ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siri muhim omillar hisoblanadi. Til o'zlashtirish samaradorligi ko'p jihatdan bolada shakllanadigan motivatsiya turi, o'quv muhiti sifati, ota-ona va pedagogik qo'llab-quvvatlash darajasi bilan belgilanadi. Ayniqsa, qozoq tilini o'rganishda o'quvchining o'zini qulay his qilishi, emotsional xavfsizlik va ijobiy psixologik muhitning yaratilishi til kompetensiyasining shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur maqolada qozoq tilini o'rganish jarayoniga psixologik yondashuvlarning ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Bola psixologiyasi asosida shakllangan o'quv motivatsiyasi, shaxslararo aloqa, individual rivojlanish sur'atlari va o'quv jarayonidagi psixologik mexanizmlar o'rganiladi. Shuningdek, samarali til o'rgatish uchun psixologik qo'llab-quvvatlash strategiyalari va pedagogik yondashuvlar taklif etiladi.

Asosiy qism. Bola psixologiyasi til o'rganish jarayonining eng muhim nazariy va amaliy asoslaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, qozoq tilini o'rganayotgan o'quvchilar misolida psixologik jarayonlarning ahamiyatini chuqur anglash til ta'limining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bolaning har qanday tilni o'zlashtirishi, avvalo, uning individual psixologik xususiyatlari, idrok qilish qobiliyati, motivatsiyasi va mavjud ta'limiy muhiti bilan chambarchas bog'liq. Til o'rganish jarayoni faqat grammatik qoidalar va lug'at birliklarini yod olish emas, balki shaxsning ruhiy rivojlanishi, kommunikativ ehtiyojlari va emotsional tajribasini qamrab oladigan murakkab psixologik tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Bolada qozoq tiliga nisbatan qiziqishning shakllanishi ko'plab psixologik omillar bilan belgilanadi. Ulardan eng muhimlaridan biri ichki motivatsiyadir. Agar bola tilni o'rganishga ichki qiziqish bilan yondashsa, uning o'zlashtirish darajasi ancha yuqori bo'ladi. Motivatsiyaning shakllanishida o'qituvchi nutqining ta'sirchanligi, o'quv jarayonining qiziqarli tashkil etilishi, o'quvchining muvaffaqiyatini rag'batlantirish kabi omillar muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, emotsional muhit – ham ijobiy, ham salbiy his-tuyg'ular — til o'rganish jarayoniga kuchli ta'sir etadi. Bola o'zini xavfsiz, qo'llab-quvvatlangan va qadrlangan muhitda sezsa, qozoq tilini o'rganish jarayoniga faolroq kirishadi.

Til o'rganish jarayoni idrok va xotira mexanizmlari bilan ham bog'liq. Kichik yoshdagi bolalar o'ziga xos tabiiy taqlid qobiliyatiga ega bo'lib, ular eshitgan nutqni

tezda qabul qiladi va takrorlaydi. Shu boisdan qozoq tilini o'rganishda eshitish asosidagi mashqlar, qiziqarli o'yinlar, ritmik she'rlar va dialoglar katta ahamiyat kasb etadi. O'qituvchining nutq tezligi, talaffuzi, ohangdorligi bolalarning idrok jarayoniga mos bo'lishi zarur. Shuningdek, bola individual rivojlanish sur'atiga ega bo'lgani uchun qozoq tilini o'rganishda individual yondashuv, differensial ta'lim usullari va psixologik moslashuv talab etiladi.

Kommunikativ muhit til o'zlashtirish uchun asosiy omillardan biri sanaladi. Bola qozoq tilida muloqot qilishi uchun amaliy nutq muhiti yaratilishi, tilni qo'llashga imkon beradigan vaziyatlar taklif etilishi lozim. Bu jarayonda o'yin texnologiyalari, rolli suhbatlar, guruhli mashqlar va hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar samarali natija beradi. Shuningdek, tengdoshlar bilan muloqot bolada ijtimoiy faollikni kuchaytirib, tilni tabiiy tarzda o'zlashtirishga yordam beradi.

Emotsional xavfsizlik bolada til o'rganishga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi. Tanqid, qo'rqitish yoki bosim ostida o'qitish bolaning psixologik holatiga salbiy ta'sir etib, qozoq tiliga nisbatan salbiy munosabat shakllanishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun o'qituvchi doimo iliq munosabat, ijobiy rag'batlantirish va konstruktiv fikr-mulohaza berish orqali bolada til o'rganish motivatsiyasini mustahkamlashi lozim.

Xulosa qilib aytganda, qozoq tilini o'rgatish jarayoni faqat lingvistik ko'nikmalarni shakllantirish emas, balki bola psixologiyasini chuqur anglashni talab qiladigan kompleks pedagogik faoliyatdir. Psixologik yondashuvlar asosida tashkil etilgan ta'lim bolada mustahkam motivatsiya, nutq faolligi, kommunikativ qobiliyat va ijobiy emotsional munosabat shakllantirib, qozoq tilini samarali o'zlashtirish imkonini yaratadi.

1. Jadval: Bola psixologiyasi omillari va qozoq tilini o'zlashtirishga ta'siri

Psixologik omil	Mazmuni	Qozoq tilini o'rganishga ta'siri
Motivatsiya	Ichki va tashqi rag'batlar, tilga bo'lgan qiziqish darajasi	Yuksak motivatsiya bola faolligini oshirib, yangi so'zlar va grammatik strukturalarni tezroq qabul qilishga yordam beradi
Idrok jarayoni	Tinglash, ko'rish, diqqatni jamlash qobiliyatlari	Eshituv orqali o'rganish samaradorligi ortadi, talaffuz va ohangni aniq takrorlash osonlashadi
Xotira	Qisqa muddatli va uzoq muddatli xotira faoliyati	Lug'at boyligini shakllantirish va grammatik qoidalarni yodlash tezlashadi
Emotsional xavfsizlik	Bolaning o'zini qulay his qilishi, qo'rquvdan holi bo'lishi	Ijobiy emotsiyalar o'quv jarayoniga ochiq bo'lishni ta'minlaydi, tilga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi
Ijtimoiy muhit	Ota-ona, o'qituvchi va	Tillararo muloqot tajribasi ortadi, amaliy

	tengdoshlarning ta'siri	nutq ko'nikmasi tez shakllanadi
Yosh xususiyatlari	Rivojlanish sur'atlari, fikrlash bosqichlari	Kichik yoshda tabiiy taqlid mexanizmi kuchli bo'lgani uchun qozoq tilini o'zlashtirish yengil kechadi

Jadval bo'yicha tahlil

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, qozoq tilini o'rganish jarayoni faqat lingvistik ko'nikmalar bilan cheklanmay, balki ko'plab psixologik omillarga bog'liq holda rivojlanadi. Motivatsiya va emotsional xavfsizlik bola faoliyatining bosh determinantlari hisoblanadi. Agar bola o'qituvchi tomonidan qo'llab-quvvatlansa, o'ziga bo'lgan ishonchi oshadi. Idrok va xotira mexanizmlarining faolligi esa o'quv materialini qayta ishlash, tushunish va eslab qolishni ta'minlaydi. Shuningdek, bola atrofidagi ijtimoiy muhit uni qozoq tilida muloqot qilishga undaydigan tabiiy sharoit yaratadi. Bu omillarning uyg'unlashuvi natijasida til o'rganish jarayoni yanada samarali kechadi.

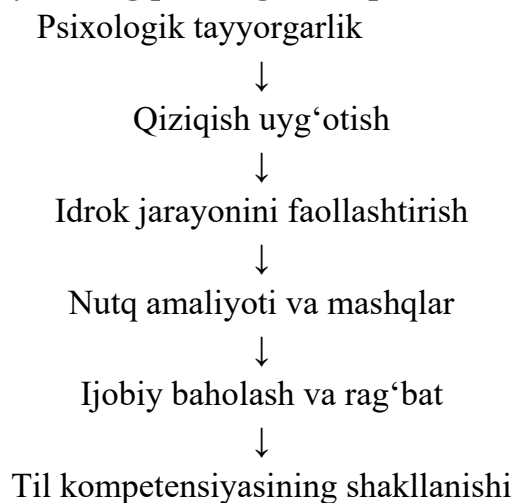
2. Sxema: Qozoq tilini o'zlashtirishning psixologik modeli

Sxema bo'yicha tahlil

Sxema bola psixologiyasining asosiy bo'limlari qozoq tilini o'rganish tizimi bilan bevosita bog'langanini ko'rsatadi. Jarayon motivatsiyadan boshlanib, bola qiziqishi kuchli bo'lsa, u idrok va xotira imkoniyatlarini faolroq ishga soladi. Ushbu kognitiv mexanizmlar orqali o'rganilgan material nutq va lug'at boyligiga aylanadi. Bola nutqni amaliy qo'llash jarayonida tilni yanada mustahkam egallaydi, ayniqsa kommunikativ vaziyatlarda faol bo'ladi. Emotsional muhit esa butun jarayonni qo'llab-quvvatlab, bolaning o'zini ishonchli his qilishiga yordam beradi.

3. Sxema: O'qitish jarayonining psixologik bosqichlari

Sxema bo'yicha tahlil

Ushbu sxemada o'qituvchining qozoq tilini o'rgatishda psixologik jihatdan to'g'ri tashkil etilgan metodlari asosiy o'rin tutadi. Avvalo, bolada tilni o'rganishga tayyorgarlik va qiziqish shakllantiriladi. So'ngra idrokni faollashtiruvchi ko'rgazmali usullar, audio materiallar, interaktiv o'yinlar qo'llanadi. Amaliy mashqlar esa bolaning faol ishtirokini ta'minlaydi. Oxirida ijobiy baholash va rag'batlantirish orqali o'quvchi o'zining rivojlanayotgan til ko'nikmalarini qadrlaydi va jarayon davomiylik kasb etadi.

Xulosa. Bola psixologiyasi va qozoq tilini o'rganish jarayonini o'zaro bog'liq holda o'rganish natijalari shuni ko'rsatadiki, til o'zlashtirish samaradorligi ko'p jihatdan psixologik omillar bilan belgilanadi. Motivatsiya, emotsional xavfsizlik, idrok va xotira kabi kognitiv jarayonlar, shuningdek, ijtimoiy muhitning ta'siri bolaning qozoq tiliga bo'lgan munosabatini shakllantiradi va uning til kompetensiyasini rivojlantiradi. Bolaning yosh xususiyatlari, psixik rivojlanish bosqichlari va shaxsiy ehtiyojlari hisobga olinganda, til o'rganish jarayoni yanada samarali va tabiiy kechadi.

Tadqiqot shuni tasdiqlaydiki, qozoq tilini o'rgatishda psixologik yondashuvlar qo'llanilishi zarur. O'qituvchi tomonidan yaratiladigan iliq emotsional muhit, rag'batlantiruvchi pedagogik usullar, interaktiv mashg'ulotlar va amaliy muloqotga asoslangan topshiriqlar bolaning qiziqish va o'quv faoliyatini kuchaytiradi. Til o'rganish jarayoni ijobiy his-tuyg'ular bilan boyitilganda, bola o'z imkoniyatlarini erkin namoyon eta oladi va tilni amaliy qo'llashga tayyor bo'ladi.

Shuningdek, qozoq tilini o'zlashtirishda ijtimoiy muhitning roli ham katta ahamiyatga ega. Ota-ona, tengdoshlar va o'qituvchilar tomonidan ko'rsatiladigan psixologik qo'llab-quvvatlash bolada ishonch, faollik va tilni o'rganishga bo'lgan ichki ehtiyojni shakllantiradi. Bu esa nafaqat til kompetensiyasini, balki bolaning umumiy ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishini ham rag'batlantiradi.

Umuman olganda, qozoq tilini o'rganish jarayonini bola psixologiyasi bilan uyg'unlashtirish o'quv jarayonining sifatini oshiradi, til o'rganishga bo'lgan motivatsiyani mustahkamlaydi va samarali til o'zlashtirish uchun zarur psixologik sharoitlarni yaratadi. Mazkur yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni bolalarda tilga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirib, ularning kommunikativ salohiyatini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Xolnazarova, M. X. (2020). Rivojlanish psixologiyasi va pedagogic psixologiya. Toshkent: [nashriyot].
- 2.Nishanova, Z. T., Kamilova, N. G., Abdullayeva, D. U., & Xolnazarova, M. X. (2020). Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya (darslik). Toshkent: [nashriyot]. –
- 3.Ibbotson, Paul. (2022). Language Acquisition: The Basics. London & New York: Routledge.
- 4.Childers, Jane B. (ed.). (2020). Language and Concept Acquisition from Infancy Through Childhood: Learning from Multiple Exemplars. Cham: Springer.